

tema
Døden
- en overgang?

Voxpop: Fem skarpe om døden til fire eksperter // Gå med Johannes af Korset ind i mørket // Døds krydset: En nærdødsberetning // Kunsten at dø: Luther, sjælesorg og selvhjælp **Læs også:** Sejrs hymnen // Møde i Samara // Er vækst vejen til samfundets død? // Anmeldelse af Ayaan Hirsi Ali's "Kætter"

Magasinet IKON Magasinet IKON udgives af IKON, som i 2013 fusionerede med Danmission og nu fungerer som en styregruppe under Danmission. Magasinet henvender sig til alle, der ønsker at forholde sig til den religiøse mangfoldighed. Formålet er gennem saglig og engageret formidling at inspirere til dialog, give dybere indsigt og øge forståelsen mellem kirken og tidens religiøse strømninger.

Abonnement: IKON udkommer normalt i marts, juni, september og december. Årsabonnement 220,- kr. (inkl moms). Løssalg 55,- kr. Abonnement kan bestilles på nedennævnte adresse eller ved indbetaling af beløbet på giro 6 61 61 51 med angivelse af afsenderadresse samt formålet med indbetalingen.

Redaktion:

Eva Bernhagen, ansv. red., bernhageneva@hotmail.com,
Lars Buch Viftrup, larsviftrup@yahoo.dk,
Lene Skovmark, lene.skovmark@mail.dk,
Malene Fenger-Grøndahl, malene@fenger-grondahl.dk,
Martin Herbst, mthe@km.dk,
Sidsel Hornemann, sidsel_hornemann@hotmail.com.

Layout: Jeanette Westh, jeanettewesth@gmail.com.

Tryk: Fjerritslev Tryk, Østergade 35,
9690 Fjerritslev, tlf.nr. 98 21 24 31.

Oplag: 1000.

Indlæg og artikler sendes til Redaktionen,
IKON, Nørreallé 29, 8000 Århus C,
e-mail: ikon@ikon-danmark.dk.
Læserbreve/debat-indlæg modtages gerne,
dog forbeholder redaktionen sig ret til at udelade eller forkorte
efter eget skøn.

Signerede artikler er ikke nødvendigvis udtryk for IKONs
holdninger.

Annoncer: 4 kr. pr. mm. - 1/4 side 800 kr.
- 1/2 side 1400 kr. - 1/1 side 2500,- (alle priser ekskl. moms).

IKON: Nørreallé 29, 8000 Århus C, tlf.: 30200280.
SE-nr. 1663 9397.

E-mail: ikon@ikon-danmark.dk.
Formand: Louise Buch Viftrup, louseviftrup@gmail.com.

Hjemmeside: www.ikon-danmark.dk.

Her kan man også melde sig ind i foreningen IKON,
hvor årskontingentet er 200,- kr.
(dog 100,- kr. for studerende og pensionister).
Husstandsmedlemskab 300,- kr.

Det er tilladt at citere fra IKON i henhold til Medieansvarsloven
med tydelig kildeangivelse. Ved eftertryk af artikler må der
aftales med redaktionen eller forfatteren.

Copyright © IKON-Danmark 2015.

ISSN 2246-4042.

DANMISSION
IKON

På forsiden

Billedet formidler den tågede
uvished vi kan opleve, når vi tænker
på livets ophør. Jernbanestationen
er et symbol på døden, fordi det er
et sted man er i venteposition og
skal videre fra.

FOTO: Robin Röcker, unsplash.com

Indhold

Voxpop: Fem spørgsmål du ikke stiller under middagen // 4

Den mørke vej til Gud af Christa Lund Herum // 10

Sejrshymnen // 14

Dødsrydset af Brita Haugen // 15

Kunsten at dø af Susanne Christiansen // 17

Møde i Samara // 21

Er vækst vejen til samfundets død? af Sarah Lodberg // 22

Boganmeldelse: En udstrakt hånd fra en (slet ikke så kættersk) kætter // 26

Bagsiden: Meditation over Nattens perle // 28

BERIGTIGELSE: Forsiden på Magasinet IKON nr. 91 gav det
fejlslagne indtryk, at citatet "Man bliver en bedre buddhist af at være
kristen" både tilhørte Niels Viggo Hansen og Anders Laugesen.
Citatet er udelukkende fra Niels Viggo Hansen. Det var en fejl og
beklages, og det er desuden blevet rettet i onlineversionen.

Se døden i øjnene

AF EVA BERNHAGEN
Redaktør

Der er mange måder at dø på. Religiøst set kan vi dø fra os selv. Det er den død, som munkene og mystikerne talte om, der fører til et spirituelt liv. I gamle dage betød dette liv på jorden, hvor hver dag havde nok i sin plage, ikke nær så meget som livet med Gud i evigheden. Man kan sige, at døden og det, der ventede efter den, havde fortrinsret frem for livet. Det kan i vores moderne øjne virke abstrakt og livsfornægtende. Som en modreaktion har vi i dag fået en livsstil, hvor forfald og død nærmest benægtes og er af det onde. Her gælder det om at gribe dagen og leve, som om vi aldrig skulle dø. En ekstrem fokusering på livet kan problematisere forholdet til dets ophør, og opgaven bliver derfor at få skabt en balance imellem de to syn på døden. Kan erfaringen af at være tæt på døden lære os noget om livet? (Se *Dødskrydset*, s. 15).

Døden er et almenmenneskeligt vilkår, og derfor er det berigende at tale om den i tværreligiøs sammenhæng. Vi lægger ud med en voxpop, hvor vi stiller fem brændende spørgsmål om døden til fire mennesker, der repræsenterer hver sin religion. Fælles for dem er, at de har døden tæt inde på livet som medvandrere for døende og som sjælesørgere for pårørende. Tenzin Drolkar, buddhistisk nonne, mener at kunne spore en stigende in-

teresse for at arbejde med døden. Som en følge af denne spirende interesse arrangerer det tibetanske Phendeling Center dødscafeer. En dødscafé søger at besvare spørgsmålene: Hvordan kan vi forberede os på døden? Hvordan kan vi hjælpe døende? De svære spørgsmål kan blive mindre brændende, når vi tør stille dem ind i et fællesskab.

Den for længst afdøde mystiker Johannes af Korset har en stor skare af nulevende læsere, både indenfor den katolske kirke, men også i økumenisk sammenhæng. Johannes skriver ikke eksplicit om døden, men derimod om det mørke vi støder ind i, når vi begiver os ud for at finde meningen med livet eller vejen til Gud. Måske var Johannes' intention ikke udelukkende at vejlede folk til et liv i balance, men det er, hvad eftertiden har taget til sig: en metode til at komme overens med anfægtelser. (Se *Den mørke vej til Gud*, s. 10)

En anden teolog, der var mindre kendt for det sjælesørgeriske, er protestantismens kirkefader Martin Luther. Han skrev flere hundreder trøstebreve stilet til arbejdsbekendtskaber og venner. Luther var af den opfattelse, at det var for sent at beskæftige sig med døden, når man stod overfor den, da den ville virke overvældende og fylde den den døende med gruopvækkende billeder. Her ramte Luther noget centralt,

der gør hans skrift om forberedelsen til at dø vedkommende for os i 2015. Øvelsen i at visualisere sin egen død bør gøres, mens livet er stærkt. (Se *Kunsten at dø*, s. 17)

Inden for den kristne tradition er der et væld af billeder, der knytter sig til døden. En hel del af dem fremstiller den som noget truende, skræmmende. Kan de uundgåelige billeder gøre mere end blot at skræmme os? Kan de være en anledning til at få et mere reflekteret syn på døden? På forsiden af magasinet har vi valgt et billede af en jernbanestation, hvis sporveje fortaber sig i en tågedis. Det er meget sigende, at vi ikke kan se, hvor sporene fører os hen. Men denne uvished er vi fælles om, og det er herfra, dialogen kan begynde.

Vi håber, at dette magasin med dets artikler og billedsprog kan give dig mod på at tale om døden.

God læselyst!

Fem spørgsmål du ikke stiller under middagen

”Lad os hellere tale om noget rart” er ofte en reaktion, vi får, hvis en person til et middagsselskab eller ved en anden sammenkomst bringer døden på bane. Indtil for få år siden blev det sagt, at religion og tro var blevet det store tabu i det gennem-sekulariserede Danmark, og at folk hellere talte om deres sexliv end om deres tro. Det har – så vidt vi kan vurdere – ændret sig – og godt det samme. For selv om sex bestemt er et emne med mange interessante og væsentlige vinkler, er tro og religion vel trods alt mindst lige så væsentligt, spændende og dybt et emne; det mener vi i hvert fald i

IKON-redaktionen.

Der er rundt omkring i verden mange eksempler på, at døden bliver opfattet som en naturlig del af vores eksistens og som en gave, der både giver livet her på jorden mening og samtidig peger hen på et evigt liv. Via de hellige skrifers beretninger og via ritualer og traditioner kan vi nærme os døden med både krop og ånd og bevidst gå den i møde, så den ikke kommer til at jage os. Det er naturligvis forskelligt fra religion til religion, hvad der tænkes og tros om døden. Men de religiøse traditioner efterlader os ikke ved middagsbordet uden et

ordentligt modsvar til dem, der hellere vil tale om noget ’rarere’. De har en masse at sige, og det hele er ikke nødvendigvis ’rart’. Men det kan være både mere meningsfuldt og mere betryggende end det, vi ellers sidder tilbage med, når middagsselskabet bryder op, og vi er alene i natten og mørket.

Vi bad en jøde, en buddhist, en kristen og en muslim svare på de samme fem spørgsmål, som vi af erfaring ved, at det ikke er så let at stille ved te- eller middagsselskabet.

Bent Lexner (f. 1946)
Tidligere overrabbiner

Ani Tenzin Drolkar (Bodil Wellendorf) (f. 1953)
Daglig leder af center for tibetansk buddhisme i København

Henrik Højlund (f. 1960)
Sognepræst og forfatter

Naveed Baig (f. 1975)
Hospitalsimam og projektleder for Etnisk Ressourceteam

1. Hvad er formålet med døden?

Højlund: Man kan tale om døden rent biologisk, som den uundgåelige afslutning på livet. Alt dør. Stjerner dør, gletsjer dør, blomster dør, mennesker dør, selv dræbersnegle dør. Døden har ikke et formål. Man dør bare. Men kristendommen betragter menneskelivet – og dermed også døden – som mere end biologi. Døden har en dybere årsag, end at kroppens funktioner slukkes.

Dødens dybeste årsag er synden. Døden er et fremmedlegeme i verden. ”En fjende”, som Biblen kalder den. Dét ligger naturligvis ud over biologiens forklaringsevne. De første kapitler i Biblen fortæller om ”et livets træ”, som mennesket spiste af for ikke at dø. Evtig liv er altså ikke en form for medskabt egenskab ved mennesket, men en tilgift. En gave, som blev frataget mennesket som konsekvens af syndefaldet. Og en gave som kan blive givet mennesket igen gennem Jesus Kristus. ”Den, der spiser mit kød og drikker mit blod, har evigt liv, og jeg skal oprejse ham på den yderste dag”, sagde Jesus engang. På en mærkelig måde, kan døden også ses som en nåde. Fra det øjeblik det onde bliver en del af menneskets erfaringsverden – som konsekvens af at de spiser af kundskabens træ – er helvedes kræfter sluppet løs. Mennesket er i stand til at skabe helvede på jord. Havde Gud ikke reduceret menneskets udfoldelsesmuligheder, var alt endt i ragnarok. Døden er en nådig begrænsning.

Lexner: I jødedommen er der to retninger, der prøver at forklare formålet med døden. Den ene side forklarer, at døden er en konsekvens af menneskets synder. Denne forklaring hører ikke til den almindelige rabbiniske opfattelse. Den anden opfattelse er, at døden er en del af Guds skaberværk, og man henviser til et citat fra 1. Mosebog 1. kapitel vers 31, hvor det forklares, at udtrykket ”og Han fandt det meget godt” betyder døden. Døden er en integreret del af naturens orden, hvor der gives plads til nyt liv og fortsættelse af Guds skaberværk.

Drolkar: Vi dør for at livet kan fortsætte. I følge Buddhas lære har vi levet utallige liv før dette og vil fortsætte med det, lige indtil vi når nirvana eller buddhatilstanden, som er den fulde oplysning, så hvis vi skal tale om et egentligt formål med døden, må det fra et buddhistisk synspunkt være at skifte vores gamle, slidte krop ud med en ny, så vi har mulighed for at fortsætte vores spirituelle udvikling i næste liv. Noget andet er, at tanken om døden er en påmindelse om, at livet ikke varer evigt, så det gælder om at bruge det bedst muligt og gøre det, der er vigtigt for os nu, mens vi kan, for vi ved ikke om vi får chancen igen i dette liv.

Baig: Når døden beskrives inden for islam, så sker det oftest som en overgang til det evige liv. Døden er ikke enden på livet, men blot en anden form for eksistens. Med døden starter en anden fase af livet, der hedder *barzakh* (mellemstadiet mellem det jordlige ophold og opstandelsen) efterfulgt af opstandelse, regnskabet (mellem den enkelte og Gud og personer imellem) og de to udgange. Døden ses også som en mulighed for samvær med afdøde familiemedlemmer, venner og helgener, profeter m.m. Livet på jorden betragtes som en drøm, og når mennesket dør, vågner det op. Men trods livets flygtighed fastholdes døden som en konkret virkelighed. Døden ses også som mødet med Gud.

2. Hvad er den værdige død?

Baig: Den værdige død hænger sammen med det levede liv. Levede man hæderligt, ærligt og kærligt? Var man ansvarsfuld over for sine religiøse og sociale forpligtelser? En patient, der var i sin sidste tid, sagde til mig på trods af, at man ikke ville give ham genoplivning: I want to fight til the last. Han ønskede at kæmpe til det sidste. Deri lå der en værdighed for ham, at han kunne sige, at han prøvede alt, hvad der var i hans magt, for at søge behandling og blive kureret. En værdig død kan for nogle være, hvordan den sidste tid er. Fik man sagt sin trosbekendelse, fik man forsonet sig med sin familie og omgangskreds og betalt sin gæld af? En pårørende, som jeg snakkede med, fortalte mig, hvordan hans far, der var død, inden dødsfaldet havde overrakt penge til familien for hans begravelsesomkostninger. Han ønskede ikke at lægge sin familie til last.

Lexner: En værdig død betyder først og fremmest, at man ikke lader en døende alene, og det er en særlig forpligtelse at være til stede ved et menneskes sidste timer. Hvis det er muligt, bør man hjælpe den døende med at forberede sig til at dø ved at den døende siger, eller hvis ikke det er muligt, lade de tilstedeværende sige: "Må min død blive til forsoning". Når døden er indtruffet, siger de tilstedeværende: "Løvet være den sande dommer".

Drolkar: Døden er behæftet med mange tabuer i vores kultur, og det er synd, for det er meget nyttigt for os at forberede os på døden, så den kan blive så god en oplevelse som muligt, ja ligefrem en dejlig død! Realiserede praktiserende mediterer ind i døden og hviler i efterdødsmeditation indtil bevidstheden har forladt kroppen, da det ifølge buddhismen er muligt at nå oplysningen i døden. Dette er detaljeret beskrevet i Den Tibetanske Dødebog. Først når meditationen er slut, bør kroppen gøres i stand og kremeres eller begravnes. Meditationen kan vare fra en enkelt time til flere dage. Under dødsprocessen er det vigtigt, at de pårørende lader den døende i fred og ikke viser alt for megen sorg, da det kan hindre den døende i at forlade sin krop. De pårørende og sundhedspersonalet bør heller ikke berøre den døendes krop, med mindre denne beder dem om det for at sikre, at bevidstheden går den rigtige vej ud, dvs. gennem toppen af hovedet.

Hvis den døende er urolig eller har skyldfølelser, er det vigtigt at minde vedkommende om alle de gode ting, denne har gjort livet igennem. Man kan også spørge til personens spirituelle tilhørsforhold og måske foreslå en spirituel praksis, vedkommende kender. Det er meget vigtigt, at der er fred og ro omkring den døende, da den måde vi dør på har betydning for vores næste liv.

Højlund: Begrebet "værdig død" forekommer mig opreklameret. Selvfølgelig er der hos de fleste et naturligt ønske om at få lov til at dø nogenlunde smertefrit med sine kære omkring sig. Det ville mange kalde en "værdig død". Hele hospice-idéen er et forsøg på at skabe de bedst mulige rammer omkring den sidste tid frem mod døden, så der bliver en "værdighed" i det. Det forsøg kan man kun bakke op om. Men man skal passe gevaldigt på med begreberne. Begrebet "værdig død" kan blive en form for omgåelse af dødens krasse virkelighed. Når bare døden er "værdig", er den ikke så slem. Eller endnu værre: En værdig død bliver en form for menneskeret. "Ingen i et moderne velfærdssamfund skal udsættes for en uværdig død..." Man hører det for sig – som et politikerslogan, et folkekrav.

Langt mere end en værdig død, skulle vi være optaget af et værdigt liv. Et værdigt liv kan ende med en brat og brutal død. Men det reducerer ikke værdien af det liv. Den bratte død kan endog fremhæve værdien af livet. Man kan eksempelvis sige, at Kaj Munk fra én side set døde en uværdig død, da han en januar morgen i 1944 blev skudt i en vejkant og kastet i grøften. Men fra en anden side set døde han en værdig død, ja ligefrem hæderværdig død, fordi hans død var konsekvensen af et værdigt liv og en værdig sag.

”

Begrebet "værdig død"
forekommer mig
opreklameret.

Henrik Højlund

3. Hvordan forbereder man sig bedst til døden?

Lexner: Der findes ikke særlige bestemmelser for menneskets måde at forberede sin død på, men der er ingen tvivl om, at det er vigtigt at give mennesker chance for at tale om, hvad man ønsker, der skal ske, såvel med hensyn til, hvad der skal ske omkring begravelse, og eventuel hvorledes man ønsker, at de pårørende skal sørge. Jeg tror, at det er vigtigt, at de pårørende bør give udtryk over for den døende om, at det er i orden at slippe, og at der er nogen, der tager over der, hvor den døde ikke længere kan tage sig af hans eller hendes familie.

Drolkar: Rent praktisk er det vigtigt at skrive testamente allerede nu samt at give sine ejendele væk, når man mærker at døden nærmer sig, så man ikke har dem at bekymre sig om. Vi kan også sørge for at tage afsked med vores kære i god tid og sørge sammen, så der ikke er noget usagt, der kan forstyrre. Eventuelle konflikter med andre mennesker må vi sørge for at rydde op i, mens tid er, dvs. dagligt. Men det spirituelle område er det allervigtigste, da vores praksis er det eneste, vi kan tage med os ind i døden. En måde at forberede sig til døden på er hver morgen at værdsætte, at man er i live ved at tænke: "Hvor dejligt! Endnu er jeg ikke død, så jeg vil bruge dagen i dag til at gøre noget godt!" Den ultimative praksis for en budhist er at øve sig i tonglen (at give og at tage), hver gang man oplever sygdom, bekymring og andre vanskelige situationer. I tonglen meditation tager man frivilligt lidelsen på sig med ønsket om, at alle levende væsener må blive befriet for lidelse. Hvis vi kan dø med denne indstilling i sindet, vil det helt sikkert føre til, at vi får en god genfødsel næste gang. - Dødscaféerne, der er dukket op indenfor de sidste år, er et stort skridt i retning af at bryde tabuet om døden og forberede sig på den.

Højlund: Almenmenneskeligt set er der god forberedelse i at være åben omkring døden, når den melder sig. Som præst møder jeg groft sagt to forskellige forberedelser. I den ene er der en åbenhed til stede. Man taler åbent sammen om det, der kommer til at ske. For nylig begravede jeg et menneske, hvor hele familien havde været samlet et par dage, før døden indtraf, i fuld bevidsthed om, at det ville ske meget snart. Den døende var stærk nok til at sidde sammen med dem. De spiste og drak og holdt afskedstaler og grinede og græd. Det er en god forberedelse.

Den anden type forberedelse, jeg møder som præst, kunne man kalde ikke-forberedelse. Man taler ikke om den forestående død. Man fortier den. Man taler om alt mulig andet. Lader som om det ikke sker. Det gør ikke bare den sidste tid frem mod døden dårligere, men også tiden efter døden. Sorgen hos de pårørende får noget uforløst over sig. Men den suverænt bedste forberedelse, den eneste virkeligt gode forberedelse er tage imod den udstrakte hånd fra den opstandne Jesus. "Jeg er opstandelsen og livet. Den, der tror på mig, skal leve, om han end dør", sagde Jesus. Syndens og dødens overvinder, Jesus, er det bedste – og dybest set eneste – svar på døden.

Baig: Man kan diskutere, om man nogensinde kan forberede sig optimalt til døden. Mennesket er mangelfuldt og ikke perfekt. For muslimer ligger forberedelsen i tjenerskabet til Gud. En slave klager ikke og hengiver sig til sin herres vilje. Herrens vilje bliver hans vilje. Når man opdager, at det er Guds vilje, der hersker i sidste ende, så er man allerede død. Dø før du dør, sagde Profeten Muhammad. Når ens tilknytninger, forhåbninger og lavere tilbøjeligheder opgives til noget større, så er man død. Det er ikke sjælen, der dør, men kroppen og det lavere selv.

Islam tager døden alvorligt og maner til eftertanke ved, at de troende besøger de syge og døende, beder for de afdøde og opsøger begravelsespladser for at huske døden og det næste liv, der venter. Det er ønskeligt, at døden bliver til en bevidsthedstilstand, der italesættes og ihukommes af muslimer.

4. Må man begå selvmord?

Baig: Livet er helligt og søges bevaret og omfavnet. Det er en gave, selvom alle ikke altid opdager det eller ser det som en gave. Livet og kroppen er en betroelse (amanah) fra Gud, og derfor er den til låns. Den må ikke spildes og/eller misbruges. Derfor ser man i Islam ikke med gunstige øjne hverken på selvmordsbombere, der angriber civile, eller højt aldrende, der tager en overdosis for at gøre det af med sig selv. Flere af de selvmordstruede, jeg har mødt i forbindelse mit arbejde (primært på psykiatriske afdelinger) har over for mig givet udtryk for, at den eneste grund til, at de ikke havde gjort det forbi, var, at deres tro havde forbudt dem det. De ville ikke gå imod Guds befaling.

Højlund: Intet menneske må tage et menneskes liv. Heller ikke sit eget liv. Vi er ikke herrer over andres eller eget liv. Vi er ikke guder i vores egen verden. Desuden efterlader selvmordet næsten altid de pårørende med en enorm bunke uforløst skyld, sorg og vrede på en helt anden måde end dødsfald ellers. Der er dog situationer, hvor selvmord kan ses på som en følge af sygdom. Ligesom andre sygdomme kan være dødelige, kan døden for egen hånd ske som direkte følge af depression eller psykose eller panik.

Drolkar: At slå ihjel regnes for at være en skadelig handling. Det gælder også selvmord. Selvmord er en "nødudgang", hvis man ikke kan holde tilværelsen ud, men det løser ikke problemet, da den karma, der har ført til den uønskede tilstand man er i, så ikke vil være udlevet, og man derfor vil møde de samme vanskeligheder igen i næste liv. Noget andet er, at selvmord altid efterlader de pårørende med mange tunge følelser, der kan være vanskelige at håndtere.

Lexner: Ifølge jødedommen er livet en Guds gave og man må ikke forkaste denne. Det betyder, at selvmord efter jødisk opfattelse er forbudt. Dog er det sådan, at man almindeligvis forklarer, at et menneske, der måtte have taget sit eget liv, er at betragte som, at vedkommende har været i en situation, hvor vedkommende ikke har kunnet overskue konsekvenserne af sin handling, og at selvmord er begået i et ubetænksomt øjeblik. Denne handling får derfor ikke nogen konsekvens for de rituelle forskrifter, der i almindelighed gælder for måden at forholde sig til døden på.

5. Er aktiv dødshjælp tilladt?

Drolkar: Spørgsmålet er egentlig besvaret ovenfor, men jeg kan uddybe det lidt: Inden for buddhismen taler vi ikke så meget om, hvad man må eller ikke må. Der findes derimod rigtig mange etiske retningslinier, der kan hjælpe den praktiserende med at opnå fred og harmoni både i sit eget liv såvel som i omgivelserne. Bortset fra for munke eller nonner, er det op til den enkelte, hvilke forskrifter man vælger at følge, og det er alt sammen noget, man gør frivilligt. MEN alle vores tanker, ord og fysiske handlinger har en karmisk konsekvens, og derfor er det meget vigtigt for en buddhist at studere de karmiske lovmæssigheder, så man kan handle på et oplyst grundlag.

Baig: Ligesom muslimer ikke må begå selvmord, må de heller ikke opfordre andre til det eller hjælpe andre til at dø. Aktiv dødshjælp er ikke tilladt, men aktiv behandling er. Hvis behandlingen fokuserer på den lindrende/pallierende fase, så er der ikke noget i vejen med det. Ingen skal bære unødigt smerte, og derfor er smertestillende medicin tilladt med det formål at lindre smerte – ikke for at tage livet.

Højlund: Nej, aktiv dødshjælp er - jf. mit forrige svar – et udtryk for, at mennesket gør sig til herre over eget liv. Ikke at være herre over sit eget liv rummer en umistelig frihed i. En frihed fra at kunne overveje, om jeg vil leve eller ej, for livet er ikke et valg. Jeg har ikke valgt det til, og jeg kan ikke vælge det fra. Jeg hænger på det, på godt og ondt, som en gave og en opgave. Også når opgaven synes ubærlig, skal jeg bære den i ansvar for ham, der gav mig den, Gud.

Aktiv dødshjælp er desuden et dybt problematisk udtryk for værdisætning af et menneskeliv. Visse liv har så ringe værdi, at de lige så godt kan elimineres. Det er en glidebane uden grænser. Hvem skal definere værdien af et menneskeliv? Muligheden for definitioner er mangfoldige. Men kristelig set har hvert eneste liv uendelig værdi. Også det liv, der rummer smerte og lidelse. Også det handicappede liv. Også det liv, som tilsyneladende er fuldstændig udenfor præstationsformåen. De svageste og øjensynlig mest betydningsløse liv er grænsevogtere for vor menneskelighed. Vor menneskelighed skal måles på, om vi er villige til at medregne dem i vores fællesskab som fuldværdige medmennesker.

Der findes noget, der ligner gråzoner, såsom smertestillende behandling, der samtidig fremskynder døden, eller afbrud af kunstigt livsforlængende behandling. Men her er vi alligevel langt fra decideret aktiv dødshjælp.

Lexner: Jødedommen forbyder ethvert forsøg på at afkorte et menneskes liv. At tage selv et øjeblik fra et menneskeliv er at betragte som mord. I den jødiske litteratur diskuteres det, hvorvidt det er tilladt at bede for en person, der er i stor smerte, at han eller hun må blive befriet for sine lidelser. Rabbinere i vore dage er imod lægers brug af midler, der kan forårsage et menneskes hurtige død, men accepterer, at læger kan give smertestillende behandlinger, selv i de tilfælde hvor det eventuelt betyder, at den syges liv forkortes.

”

Jødedommen forbyder ethvert forsøg
på at afkorte et menneskes liv.
At tage selv et øjeblik fra et menneskeliv
er at betragte som mord.

Bent Lexner

Der er blandt forskere og praktiserende kristne forskellige udlægninger af den spanske mystiker og karmelitermunk Johannes af Korsets skrift *Sjælens Mørke Nat*. Nogle understreger oplevelsen af mørket som tegn på inderlighed og vejen til Gud, mens andre sidestiller sjælens mørke nat med depression eller håbløshed. Det sidste giver god mening ind i et moderne menneskes virkelighed, mener Christa Lund Herum. Men kan vi bruge Johannes' udlægning af mørket som en hjælp i livskriser og til håndtering af tanken om vores egen død?

Den mørke vej til Gud

AF CHRISTA LUND HERUM
Cand.theol.

Johannes af Korset har skrevet et både smukt og unikt værk, *Sjælens Mørke Nat* om døden og sjælens længsel efter enhed med Gud. Værket var inspirerende læsning for folk dengang og er det for os i dag, fordi menneskets frygt for døden i lyset af hans ord bliver fysisk, nærværende og til at håndtere. Bag munken, teologen og mystikeren Johannes af Korset var et menneske, der kendte til de sorger og den frygt, vi mennesker har for mørke, afmagt og død. Han omsatte denne frygt i genkendelige og poetiske ord og billeder, som mange i hans samtid tog til sig, og som også taler til os i dag. I sin bog beskriver han, hvordan døden og livets mørke - både et fysisk og et åndeligt mørke - er en nødvendig vej vi mennesker skal gå for at opnå erkendelse. Mørke og død bliver dermed noget, vi

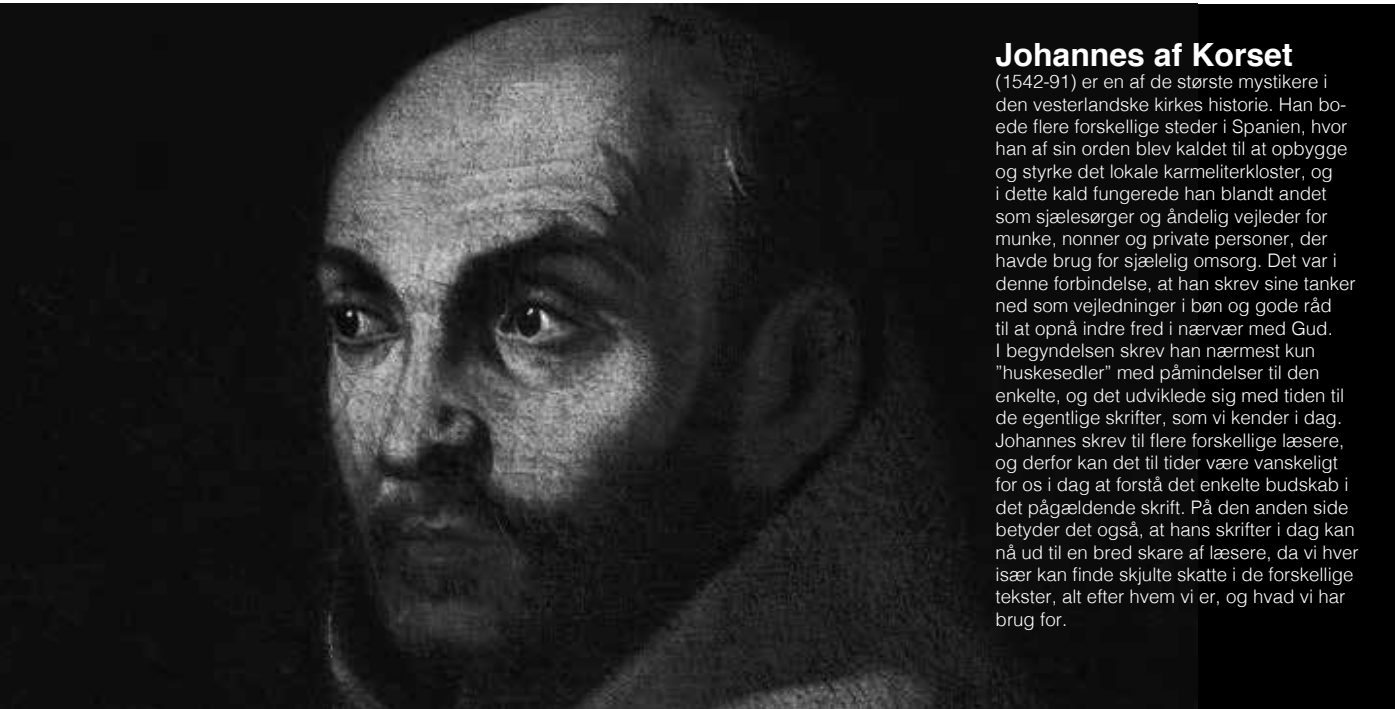
kan forholde os reflekterende og erkendende til.

Johannes' mørke nat

Johannes af Korsets personlige erfaring af den mørke nat var ni måneders fangeskab i et karmeliterkloster uden for Toledo. Baggrunden var en bitter strid mellem to partier indenfor karmeliterordenen, "de skoede" og "de uskoede", som resulterede i hans tilfangetagelse. Johannes tilhørte de uskoedes parti, som gik ind for en asketisk og nøjsom livsstil. Han led voldsomt i de ni måneder, han holdtes isoleret og blev udsat for mishandling og vanrøgt. Men hans tanker modnedes, og han udviklede en unik og komplet forståelse for den rejse gennem mørke, tomhed, forladthed og frygt, som han i sine tekster beskriver som sjælens spirituelle vandring imod

lyset. I Johannes' forståelse af mørket er det ikke fraværet af lys, som er det egentlige mørke, men derimod et blændende nærvær af lys, som blinder os og får os til at miste orienteringen. Denne desorientering kan undervejs opleves af den søgende sjæl som håbløshed og fortabthed. I *Sjælens Mørke Nat* skriver han således: "...Disse personer kender kun til deres egen elendighed, og holder den så fast for øje, at de ikke får mulighed for at se andres handlen..." (Egen oversættelse).

Med andre ord skildrer han, hvordan der er faser på vandringen i mørket, som er fyldt af håbløshed, og hvor den enkelte ikke kan se ud over sin egen elendighed. Det er den samme erkendelse Jesus opnår på korset, hvor han pint af sorg og smerte udbryder "Min Gud, min Gud hvorfor har du forladt mig"?

Johannes af Korset

(1542-91) er en af de største mystikere i den vesterlandske kirkes historie. Han boede flere forskellige steder i Spanien, hvor han af sin orden blev kaldt til at opbygge og styrke det lokale karmeliterkloster, og i dette kald fungerede han blandt andet som sjælesørger og åndelig vejleder for munke, nonner og private personer, der havde brug for sjælelig omsorg. Det var i denne forbindelse, at han skrev sine tanker ned som vejledninger i bøn og gode råd til at opnå indre fred i nærvær med Gud. I begyndelsen skrev han nærmest kun "huskesedler" med påmindelser til den enkelte, og det udviklede sig med tiden til de egentlige skrifter, som vi kender i dag. Johannes skrev til flere forskellige læsere, og derfor kan det til tider være vanskeligt for os i dag at forstå det enkelte budskab i det pågældende skrift. På den anden side betyder det også, at hans skrifter i dag kan nå ud til en bred skare af læsere, da vi hver især kan finde skjulte skatte i de forskellige tekster, alt efter hvem vi er, og hvad vi har brug for.

"...I mørke og tryk" - Sådan slutter Johannes af Korset paradoksalt nok sit værk om sjælens mørke nattevandring. De fleste af os vil mene, at i mørket er vi fortabte eller bange.

Johannes af Korset beskriver vandringen i mørket som en renselse på samme måde som ilden brænder, fortærer og transformerer et stykke træ. Det er hverken smukt eller skønt, og det kan endda lugte, men resultatet er unikt (2. Bog kap 10). Vores nødvendige transformation er et af de vigtigste temaer i alle hans skrifter.

Tomhed og tørst

"Den Mørke Nat med dens goldhed og afgrunde er vejen til erkendelse om Gud og selvet (dig selv)."

I dette korte citat ligger nøglen til hele Johannes af Korsets teologi eller rettere hans betragtninger om nødvendigheden af mørket. Det er nemlig igennem mørket, at vi finder vej til Gud og finder os selv igen. Det er på vandringen i mørket, at vi transformeres til et sandt menneske i Guds nærvær. Det, som vi er skabt til at være. Johannes af korset må siges at være en slags ekspert i dunkle nætter. Han har selv oplevet det, både i den fysiske

smerte og lidelse ved tortur og mishandling og i det spirituelle mørke, som rammer en, når man ikke ved, om man overlever. Følelsen af tomhed, afmagt og forladthed er ægte og selverfaret, og det gør ham troværdig. Vores angst for døden, som vi ved, vil komme en dag, og som ingen af os undslipper, fylder os med rædsel, tomhed eller afmagt. Vi føler os alene og overgivet til kræfter, ingen af os er herre over, uanset hvor meget vi forsøger at planlægge os ud af det. Johannes' svar, når vi gribes af afmagt og rædsel, er det nærmest umulige, nemlig at vi skal lade os gribe af mørket og gå det igennem. Vandringen i mørket er en renselse eller transformation, hvor der åbnes for de sider af os, som skal transformeres og renses. Og vi åbner os ultimativt i afmagten og angsten, fordi vi i den tilstand ikke kan tage beslutning om noget som helst eller kan vælge angsten og afmagten fra. Når vi oplever tomhed, afmagt og angst, begynder vi at tørste efter noget

andet. Vi, eller rettere sjælen, tørster efter lys og kærlighed. Sjælen er tom og har brug for at blive fyldt igen.

Johannes beskriver to stadier, som det er nødvendigt for sjælen at gå igennem på vandringen igennem mørket. Den første er sansernes nat, og den anden er åndens nat. I sansernes nat renses troen, så vi ikke er tilbøjelige til at følge vores følelser og egoistiske indskydelser. I åndens nat forsvinder alt selvoptagethed og egoisme, og vi overgiver os til Guds kærlighed. Det betyder, at når vi har lagt vores ego og vores egne ønsker og umiddelbare behov for kontrol bag os, og når vi totalt overgiver os, først da er vi åbne for Gud.

Kontroltab undervejs

Et sted skriver Johannes, at "den, som ikke kender til at miste sig selv, vil heller ikke finde sig selv." At miste sig selv er netop en væsentlig del af vandringen i mørket. Vi vandrer i mørket, netop fordi vi er fortabte, og det er ikke

”

Vandringen i mørket er en renselse, hvor der åbnes for de sider af os, som skal transformeres.

Fem gennemgående temaer i Johannes af Korsets skrifter

1. Vi mennesker er bestemte til **transformation eller forvandling** for igen at blive de Guds skabninger, vi oprindeligt var skabt til at være. Johannes udvikler en vejledning om, hvordan det kan lade sig gøre, og han viser os, hvordan vi efter vores transformation forbliver transformerede.
2. **Tro er lyset i mørket**, og det er igennem vores tro, at Gud kommunikerer sig selv til os. I tro kan vi forstå Guds tilstedeværelse i verden og i vores hjerter.
3. **Kærlighedsfællesskab**. Vi mennesker er skabt i kærlighed. Vi er skabt til at elske, og vi vil blive testet i kærlighed
4. **Bøn og kontemplation** er vejen til Gud. Som karmelitermunk forstod Johannes hvor vigtigt fordybelse og bøn er, hvis vi vil opnå nærvær med Gud.
5. **Gud er Skønhed**. Johannes har en evne til at udtrykke selv teologiske tanker og principper i poesi. For ham er det smukke og poetiske, at Gud er nærværende, og at vi kan genkende og erkende Gud i alt det smukke, der omgiver os. Det er blandt andet derfor, at Johannes skriver Skønhed med stort, fordi det for ham er et af Guds attributter eller egenskaber.

noget vi vælger – vi bliver simpelthen nødt til at lade os miste os selv. Det er helt uden for vores kontrol og valg. Og det er det, som er så skræmmende for os i dag. Det var knapt så skræmmende for Johannes og hans samtidige, fordi man dengang dels blev opdraget i en tro på, at alt i sidste ende blev styret af andre - kongen, kirken eller Gud - og dels fordi samfundets traditioner og normer var styrende for det enkelte menneskes valg i livet på en måde, som vi slet ikke kender det i vesten i dag. Tværtimod kan det hos de fleste af os fremkalde både angst og stress, når vi slipper kontrollen og ikke selv har styr på situationen. ”Når vi slipper kontrollen”- allerede i den formulering ligger en aktiv beslutning om, at vi selv vælger at slippe kontrollen. Johannes går ikke på kompromis med vores vælgen fra eller til. Nej, når han skriver, at vi skal kende til at miste os selv, så er det i erkendelse af, at vi ikke selv kan vælge at blive mistet- det sker uden vores aktive beslutning. Som træet, der brændes op uden selv at være aktiv eller passiv. For kun ved sådan at have været helt og aldeles fortabt, kan vi begynde vandringen mod at finde os selv, meningen med livet og Gud igen! Johannes af Korset kendte til fortabelsen og den totale overgivelse til Gud igennem sin disciplinerede og regelmæssige praksis med bøn og kontemplation. I dag er de færreste af os så fuldt ud optagede af bøn at vi kan opnå den samme erkendelse ad den vej. I stedet oplever vi oftest ufrivilligt dette tab af kontrol når vi står overfor sygdom, tab af nære venner og familie, hvad enten det er fordi de dør, eller fordi vi på andre måder bliver forladte. Vi oplever det ved fyringer; ved misbrug og som ofre for misbrugere; vi oplever det når vi bliver svigtet og bedraget. Ingen af os kan forsikre os imod et liv uden modgang, hvor vi ikke vil opleve at miste kontrollen totalt- i det mindste én gang. Og ifølge Johannes er det en nødvendig vej igennem mørket at tab

af kontrol og følelsen af afmagt følges af vores overgivelse til Gud.

At forlige sig med mørket

At vandre i mørket er en proces, der har sit eget forløb. Der er kontroltab, følelsen af tomhed, fornemmelsen af tørst; hele erfaringsspektret af menneskelivet, når det er sværest, skal man igennem for at blive transformeret. Mon vi nogensinde fuldfører vores vandring i mørket? Nej, ville Johannes sige. Snarere kan oplevelsen eller erfaringen af mørket kaste lys over det liv, vi har tilbage. For som Johannes skriver, er det først, når vi er overgivet til angst og ensomhed, at vi er mest modtagelige for Guds lys og vejledning, netop fordi vi da har mest brug for hjælp. En depression eller følelsen af håbløshed kan således anskuet også være et udtryk for sjælens søgen efter Gud.

Det er op til hver enkelt af os at forlige os med vort mørke - hvad enten det er dødsangst eller depression. Og vi nutidige læsere af Johannes af Korset er frie til at tage udgangspunkt i vort eget mørke, når vi læser hans tekster. Det perspektiv kan bidrage til håb og trøst.

En måde at forstå de divergerende udlægninger af Johannes' skrifter på er at se dem som ”svar” på hans formidable sjælesørgiske evner og store talent for at formidle kristen tro. Johannes af Korset har talt til mange mennesker igennem tiden og gør det stadig i dag. Jeg inspireres personligt først og fremmest af hans dybe menneskelige indsigt, hans forståelse af mørket som en hjælp til at komme det uudholdelige igennem og som en opmuntrende inspiration til at fortsætte. Johannes forsøger ikke at overbevise os om, at vandringen igennem mørket er let. Men han viser os en metode, som vi kan bruge til at nå ud på den anden side. For Johannes er vandringen igennem mørket en vej til Gud og til os selv, og derfor bliver mørket et trygt sted at være.

Til videre læsning:

- Grethe Livbjerg: *Johannes af Korset, Åndelig vejleder for vor tid*, katolsk Forlag.
- *The Collected works of St. John of the Cross*, Kieran Kavanaugh (1991).
- *John of the Cross: Selected Writings*, Classics of Western Spirituality (1987).
- Flere af Johannes af Korsets værker er oversat til svensk: *Bestigningen av berget Karmel* (2008) og *Sjælens dunkla natt*, begge med introduktion af Wilfrid Stinissen.
- Se også online version af *Sjælens Mørke Nat* ved at søge på: *La Noche Oscura del Alma* eller *Dark Night of the Soul*.

Sejrshymnen

Når I på min dødsdag bærer min ligbære,
forestil jer da ikke,
at mit hjerte er blevet i denne verden.
Græd ikke over mig, sig ikke:
"Hvor sørgeligt, hvor sørgeligt!"
Det ville være at gå i Djævelens fælde,
og dét ville være sørgeligt.

Når I ser mit lig blive lagt ud,
råb da ikke: "Han er død",
for forening og møde
vil være mine for altid.
Når I sænker mig ned i min grav,
sig da ikke: "Farvel",
For graven slører
paradisets forening for os.
I har set mit forfald,
opdag nu
min himmelstræbende opstandelse.
Kan nedgangen volde nogen skade
på solen eller månen?
Min død forekommer jer
at være en nedgang,
i virkeligheden er den morgengry.

Virker graven som et fængsel på jer?
Den er sjælens frigørelse.
Er noget sædekorn nogensinde
sået på jorden,
uden at det en eller anden dag
har båret frugt?
Hvorfor tvivle?
Mennesket er også et begravet sædekorn.
Hvilken spand ville blive sænket i brønden
uden at blive fyldt?
Ånden er som Josef,
ville han beklage sig over brønden?
Hold din mund lukket her,
for at åbne den derovre,
så at din sejrshymne må lyde
hen over verdensrummet.

Fra Rumi - kærlighedens digter.
Oversat og gendigtet af Folmer Blume Leide.
Aschehoug, 2003.

En væsentlig del af Rumis 25.000 digte handler om døden – og om det møde med Gud, som døden er tærsklen til. Rumi kaldte sin dødsdag for sin bryllupsdag med Gud og glædede sig til den. Han bad sine disciple og venner om at fejre hans dødsdag som en festdag, og fordi de tog ham på ordet, er der endnu i dag tradition for at fejre Rumi og hans liv og værk på hans dødsdag den 17. december. Den dag hvirvler dervisherne i hans hjemby, Konya, og mange andre steder i verden

Døds-krydset

Teolog, danser, fortæller med meget mere Brita Haugen fortæller på opfordring af IKON om sin erfaring af at være døden nær - og komme tættere på livet.

AF BRITA HAUGEN
Præst og forfatter

Livet kan ændre sig på et splitsekund. Braget var øredøvende. To biler kvaser mod hinanden. Så stilheden. Tiden holder vejret, mens jeg vipper på kanten af - ingenting? Så ser jeg mine fødder bevæge sig mod det krøllede tag. Mærker højre hånd rækker op mod noget, der bevæger sig ned gennem splintret glas og metal. En hånd!

Jeg hænger i sikkerhedsselen med hovedet ned over en afgrund af smerte. Hånden holder mig oppe i bevidsthedens lys med rolige, kærlige ord.

Min nabo havde kørt foran mig ved døds-krydset, havde hørt braget fra

ulykken, havde ringet til 112 og var nu den livline, der - med hånd og ord - holdt mig på livets side.

Flere mennesker har ladet livet i det, vi i den lille by Fjaltring på kanten af Vesterhavet, kalder "døds-krydset". Nogle er blevet invalideret. Jeg lever i kraft af et mirakel, og jeg blev ikke invalideret, selv om jeg havde brud over hele kroppen: ryg, skulder, hofte, lænd, ribben og den ene lunge punkteret.

To år efter har jeg gennem ihærdig viljesindsats trænet mig til forlighed og genvundet mit liv, som det var. Gennem vilje og ihærdig træning? -

mit liv, som det var? Jeg ikke blot genvandt mit liv, som det var, men fik det på ny, med streg under fik.

Kald, passion og at klare sig selv

Jeg har altid haft passioneret travlt med alt det, jeg kunne og skulle. Jeg hører til de heldige, der har følt, at jeg har en opgave i livet, et kald hed det engang. Det hænger sammen med, at jeg allerede som barn fik fortalt historier, eventyr, myter og særlig væsentligt for mig, den kristne historie. Jeg blev så grebet af historien, at jeg lige siden har haft travlt med at formidle

”

Afmagt og død bærer forvand- lingens mulighed i sig, det har jeg erfaret.

den både som fortæller, forfatter, præst og højskolelærer. Det har været godt, ikke noget i vejen med det, og så alligevel?

Jeg har altid troet, at andre holdt af mig for alt det, jeg kan og gør og har formidlet. Jeg har altid følt, at jeg skulle gøre mig fortjent til livet og kærligheden gennem at være flink og dygtig og effektiv. Dertil har jeg altid følt, at jeg skulle klare mig selv, stå selv, i kraft af mig selv, også når livet blev svært og ubærligt. Jeg måtte kunne klare det selv og ikke belemre andre med mig og mit, ikke række ud til andre mennesker efter trøst og medfølelse. Jeg havde jo min tro, den måtte kunne bære mig igennem. Det har, nu og da, når det gik hårdt for sig, og jeg måtte bide tænderne sammen for at stå selv, givet mig en streng og hård overflade og har sat endnu mere turbo på alt det, jeg skulle og burde og...

Lænket til sengen

... så hændte ulykken, og pludselig var jeg totalt hjælpeløs, totalt sønderslået og kunne intet gøre selv. Jeg var helt udleveret til og afhængig af andres hjælp og omsorg, ligesom et lille barn. Det var rystende.

Så lå jeg afmægtig der. Først på hospitalet, siden lænket til sengen i mit hjem ved havet i flere måneder. Der opdagede jeg så lige så stille dag for dag, hvordan livet kom til mig. Fra jeg slog øjnene op om morgenen, fyldt af nattens drømme, som jeg fik mange

af i den periode. Jeg sprang ikke ud af sengen, som jeg plejede, allerede i gang med planering og kalender, med alt det, jeg skulle og burde! Nej, nu kunne jeg ikke være alle mulige andre steder med tanke og sind. Jeg blev tvunget til at være der, hvor jeg var, hvor jeg lå her og nu. Tvunget til at stoppe op og vågne på en anden måde.

Den velsignede stilhed

Det åbnede for alt det, jeg ellers bare hastede forbi. Jeg begyndte at sanse verden på ny, som den kom til mig, med al sin skønhed. Solen, dagens lys og skyggernes bevægelse på dynen. Der lå Katteskismus, min sorte kat trofast i fodenden med smittende nærvær. Træernes grene i bevægelse og forandring uden for mit vindue. Fuglenes lyde, og deres flugt over himmelen. Lyden fra havet, når bølgerne mødte stranden. "Op al den ting, som Gud har gjort" Luften, som mine sårede lunger sugede til sig, som livets ånde. "Se nu stiger solen af havets skød" og "Jeg vil ånde luften i fulde drag." Salmer og sange dukkede op, og historierne, jeg havde lært, helt fra jeg var barn. De gav ord og indre klarhed, uundværlig rejsekost de mange timer alene i stilheden. Den velsignede stilhed. Et klogt menneske sagde engang til mig, at i stilheden hører vi Guds tale.

Jeg mærkede, hvordan min krop arbejdede for at hele. Det var, som om små dværge hamrede og snedkererede, det summede og puslede. Kroppen ville hele helt uafhængig af min vilje. De smukke ord fra Kingos salme dukkede op med ny styrke og sandhed: "Dit legems blomsterblad vil Gud bevare," sang det.

Tørst, kærlighed og nåde

Frem for alt blev jeg hjulpet og båret gennem dagene af andre mennesker. Naboer, familie og venner, og også af alle de mennesker, samfundet tilbød mig hjælp fra. Jeg oplevede et fællesskab og en kærlighed fra mine med-

mennesker, som jeg aldrig før havde tilladt mig at tage imod. Jeg oplevede at være holdt af, ikke for det, jeg kan og gør, men for det jeg er: et menneske, der ikke lever i kraft af sig selv, men i kraft af alt det, jeg modtager.

Som teolog ved jeg jo godt, at jeg er båret af Guds kærlighed; det har jeg forkyndt som præst i mange år og sunget om i utallige salmer. Men nu blev ordene konkrete, knyttet til hverdagen, mine omgivelser og de mennesker, der tog sig af mig.

Altid, når jeg har hørt ordene om at række den tørstende et glas vand, så har jeg hørt Jesu ord som en opfordring, til mig, den rige og den stærke, til at vise kærlighed og hjælpe den trængende. Pludselig var billedet vendt om: Jeg var den tørstende, den, der var helt afhængig af min næstes medfølelse. Og netop der trådte Guds kærlighed i kraft og blev nærværende. Der i den største afmagt kom nåden til mig. Jeg kan ikke udtrykke det bedre end med det, der ligger i ordet nåde.

Taknemlighed over livet - tryghed i døden

Noget er hændt mig, som har åbnet hjertet til en kilde af taknemlighed. Den flyder af sig selv, som en grundtone i mine dage. Jeg fik chancen for at stoppe op og opdage alt det, der egentlig bærer et menneskeliv, mit liv, og at det er ren gave. Nådegave.

Jeg er lige blevet 75 år og står således over for min sidste fase i livet. Kort eller lang. En fase, hvor man godt kan regne med at blive mere og mere afmægtig og afhængig. Til sidst, det ved man, den ultimative afmagt - døden.

Min oplevelse i og efter 'døds-krydset' har betydet, at jeg kan være i denne min sidste fase, ja, endog møde døden, med en helt anden tryghed, end jeg ellers havde kunnet. Afmagt og død bærer forvandlingens mulighed i sig, det har jeg erfaret.

Døds-krydset er på underfuld måde blevet et livets kryds for mig.

Vi er optaget af at holde os i live længst muligt, og udgifterne til livsforlængende medicin stiger voldsomt. Det er der ikke nødvendigvis noget forkert i. Men måske ville vi leve lykkeligere, hvis vi turde forberede os på døden og ikke blot udsætte den for enhver pris. Ser vi tilbage i den kristne historie, finder vi masser af 'selvhjælpsbøger', der kan give os inspiration i vores egen proces med at forberede os på døden. Et interessant eksempel finder vi hos Martin Luther.

Kunsten at dø ... i lære hos Luther

I middelalderen var døden ikke noget, man frygtede. Det, man frygtede, var det, som mange af os i dag håber på, nemlig den pludselige død. Man ville for alt i verden sikre sjælens trygge overgang fra denne verden til den næste for at forkorte og lette opholdet i skærsilden, og det var kun muligt, hvis man havde nået at gennemgå det faste ritual, der var forbundet med døden.

AF SUSANNE CHRISTIANSEN
Fængselspræst

Ser man på bestsellerlisterne i dag, er det bøger om sund livsstil, kostkure, livsstilsændringer og andre selvhjælpsbøger, der topper listerne sammen med bøger om spektakulære personligheder, der fx har overvundet store kriser i deres liv. Man kan sige, at det er bøger, der handler om, hvordan vi kan forlænge vores liv og gøre det bedre, sundere og mere lykkeligt. Og det er bøger, der viser, at vi (næsten) kan overvinde døden.

I slutningen af middelalderen så billedet noget anderledes ud. Den-

gang var nogle af de mest udbredte og populære bøger værker, der handlede om, hvordan man bedst forberedte sig på at dø. Bevidstheden om, at døden nærmede sig, og at livet kunne være kort, var på grund af pesten og krige stærk. Det samme var den fælles tro på, at dette jordiske liv kun var en forberedelse til livet i evigheden. Altså gav det god mening at bruge en del af det korte jordiske liv på at forberede sig på overgangen fra dette liv til det næste. For mange kan det måske virke uvedkommende i dag, enten fordi de fleste ikke længere er så overbevi-

ste om, at der findes et evigt liv, eller fordi man forbinder det at beskæftige sig med døden med en katolsk fortid. Reformationens fader, Martin Luther, skrev et væsentligt værk inden for genren, En sermon om beredelsen på at dø, som udkom i 1519. (En sermon er en prædiken eller en traktat, der behandler et emne opbyggeligt (red.)) Det er et skrift, som efter min mening er meget relevant for os i dag – måske ikke ligefrem en selvhjælpsbog, men så dog til inspiration, hvis vi vil forberede os på det at skulle dø.

”

Luther forestiller sig, at den døende på sit dødsleje er en kampplads, hvor Gud står over for djævelen.

Ars Moriendi kan føres tilbage til antikken og den græske filosofi, hvor en af de vigtigste spirituelle øvelser, som en filosof skulle praktisere, var Memento Mori, husk at du skal dø. Først i hænderne på de kristne forfattere bliver den hvermandseje, formentlig fordi den udkom i mange billedudgaver – og altså dermed også blev tilgængelig for mennesker, der ikke kunne læse. Luthers sermon er på mange måder fremmed for os i dag på grund af middelalderens stærke djævleforestillinger.

Luther og sjælesorg

Det er ikke særlig ofte, man taler om Luther og sjælesorg, men ikke desto mindre var det en væsentlig del af hans virke. Luther var en praktisk mand og meget af det, han skrev, var et svar på en akut opstået situation. Læser man hans breve og prædikener, vil man finde en stor inderlighed og fordybelse. Han formidler ikke bare trøst, men også en konkret udfoldelse af troen, en personlig praksis og en indre billeddannelse som redskaber til at styrke menneskets basale tillid i forholdet til Gud.

Det er den indre billeddannelse,

Luther ligger vægt på i sin sermon, som er skrevet på opfordring af Markus Schart, Frederik den Vises råds-herre. Han skriver til Luther om råd og vejledning til at forberede sig på at skulle dø, og Luther svarer igen med sermonen.

Skriftet er et radikalt brud med traditionen, som Luther både anså for at være teologisk uholdbar, og som han ikke mente, gav mennesker nogen trøst, når de stod ansigt til ansigt med døden. For selv om man havde forberedt sig efter alle forskrifter, var det ingen garanti for, at den døende blev frelst efter døden. Aflad, døds-

messer og meget andet var en stadig påmindelse om, at man aldrig kunne vide sig sikker på frelsen. For Luther gjaldt retfærdiggørelse ved troen ikke kun i livet, men også i døden, og han understreger, at alle, der tror på Kristi sejr på korset, er sikre på frelsen. Men det ændrer ikke ved, at vejen igennem døden er farefuld og kræver forberedelse.

Billeddannelse på dødslejet

Luther forestiller sig, at den døende på sit dødsleje er en kampplads, hvor Gud står over for djævelen. Det farefulde består i, at djævelen vil gøre

alt for at rive den døende ud af Guds hænder, så han bruger tre billeder af døden, synden og helvede for at vise den døende, at han er fortabt og ligeså godt kan opgive kampen.

Til den døendes forsvar opstiller Luther tre modbilleder, som den døende skal bruge til at bekæmpe djævelens angreb og føre den døende frelst igennem døden, og det er billeder af livet, nåden og himlen. Men det vigtigste billede og det bedste forsvar, den døende har, er billedet af den korsfæstede Kristus, for han er den, der i sin opstandelse har vundet over den ondes billeder. Man skal se Kristus levende for sig og selv blive set af ham, så man bliver bundet til hans billede for derved at blive formet af ham. Når man gør det, vil alle djævelens angreb prelle af på den døende.

Det, jeg synes, er det fantastiske ved Luthers sermon, er hans metode, hvis man kan kalde det det. For, siger Luther, når ubehagelige og djævelske billeder overmander dig – og heri inkluderer Luther også tanker og følelser – skal du ikke bekæmpe dem, men give slip på dem ved at se billedet af livet igennem døden, billedet af nåden igennem synden og billedet af himlen igennem helvede. Det er, hvad vi ville kalde, en visualiseringsøvelse.

Afsked med denne verden

Når man skal forberede sig på at dø, begynder man med at tage afsked med denne verden, som man skal forlade. Det gør man ved at lave et testamente, der ikke giver anledning til kiv og strid blandt de efterladte. Det skal gøres i god tid, for det at sige farvel til sine ejendele, forebygger ikke kun stridigheder om arven, det er også en god måde at slippe denne verden på. Derefter gælder det den åndelige afsked. Den består i, at man tilgiver og selv beder om tilgivelse, hvor det er nødvendigt "ene og alene for Guds skyld", som Luther hele tiden understreger. For, siger han, man har uden tvivl både forsømt at være et forbil-

lede, og at gøre de velgerninger, man burde. Afskeden med verden skal sørge for, at sjælen ikke er plaget af noget som helst her på jorden, for det vil binde menneskets samvittighed til den.

Derefter retter man sine tanker og sin opmærksomhed mod Gud, for nu begynder den trange vej til livet. Luther sammenligner det at dø med en fødsel. Barnet fødes fra moderens snævre liv ind i en stor og vid verden. Men denne store og vide verden er intet i sammenligning med den verden, vi skal fødes ind i, når vi dør. Ligesom moderen, der slipper angsten, når hun føder, skal vi slippe vores angst, når vi skal dø.

Sakramenter, tro og tvivl

For på bedst mulig måde at forberede sig på rejsen anbefaler Luther den døende at skrifte, modtage nadveren og den sidste olie. Hvis det ikke er muligt at få dem, er længslen og begæret efter dem tilstrækkeligt. "Gud har tilsagt mig og i sakramenterne givet mig et sikkert tegn på denne nåde, at Kristus i sin død har overvundet min død med sit liv, ved sin kærlighed". Når man har modtaget sakramenterne er det vigtigt, at man ikke giver efter for tvivlen. Hvis tvivlen overrumpler en, så er alt tabt. Man skal virkelig være på vagt, siger Luther, for tvivlen er den værste synd, da den gør Gud til en løgner, som siger og lover noget, han ikke holder. Men selve tegnene – sakramenterne – er intet værd, uden at

man tror på det, de er tegn på, nemlig at Kristus har overvundet døden. Fæster man blikket på den korsfæstede, bekæmper man ikke bare de tre onde magter; døden, synden og helvede, man gør også tvivlen til skamme.

Kampen mellem døden og livet

Døden og dens hjælpetropper er den første onde magt djævelen vil bruge for at skræmme den døende. Den vil mase sig på og vokse sig stor i form af forestillinger om alle de "grufulde og pludselige døds måder, som et menneske nogensinde har set, hørt eller læst om". Hvis man ser på døden og gør sig mange forestillinger om den, understøtter det djævelens værk, og man bliver bekymret, ængstelig og frygtssom. Og ikke nok med det, djævelen vil mane billeder frem af Guds vrede, hvilket får mennesket til at klynge sig til livet, glemme Gud, hade døden og derved forblive ulydig mod Gud.

Uanset hvilket billede, man får af døden, skal de ikke have plads. Man skal give slip på dem ved, at se livets billede igennem dem, og det er Kristus og hans hellige, da de er lutter liv: "Således skal du alene tænke på Kristi død, så vil du finde livet, og hvis du betragter døden andetsteds end dér, så dræber den dig med stor trængsel og pine. Derfor siger Kristus: I verden (altså i os selv) har I trængsel, men i mig er freden". Jo mere den døende indprenter sig Kristi billede, jo mere blegner dødens billeder og forsvinder af sig selv uden strid og kamp.

”

Den døende skal se Kristus levende for sig og selv blive set af ham, så bindes man til hans billede, og alle djævelens angreb vil prelle af.

Ars Moriendi - kunsten at dø

Ars Moriendi-genren kan spores tilbage til Jean Gerson (1363-1429) teolog og kansler for universitetet i Paris, som iværksatte forskellige undervisningsprogrammer for gejstlige og lægfolk i et forsøg på at reformere kirken. I den forbindelse skrev han også en række håndbøger, der skulle forberede præsterne på deres sognearbejde og på at tage hånd om de døende. 'De Arte Moriendi' er tredje del af Gersons Opus Tripartitum (ca. 1408). Gersons essay blev inspirationskilde til et anonymt Ars Moriendi-skrift, som hurtigt dukkede op og spredte sig ud over Europa.

Allerede inden Gerson skrev sit essay, var der en veletableret praksis omkring døden og det at dø og klare forestillinger om livet efter døden. Ars Moriendi pakkede meget af det ind i et nyt format.

Det betyder ikke, at døden altid skal holdes fra livet: "I livet skulle man øve sig i tanken om døden og kalde den til sig, når den endnu er fjern og ikke trænger sig på; men i dødens stund, når den er der af sig selv og er alt for stærk, er det farligt og til ingen nytte. Da må man bortjage dette billede og nægte at se den".

Kampen mellem synden og nåden

Syndens hjælpetropper er den svage samvittighed, der skammer sig og straffer sig selv over for Gud. Her er djæveln virkelig i sit es; han gør synden umådelig stor og mangfoldig ved at vise den døende alle dem, der har syndet, og hvor mange, der er blevet fordømt med meget færre synder på samvittigheden. Det får synden til at se stor og uoverstigelig ud, og den døende vil glemme Gud og blive fundet ulydig, fordi den døende mener, at han skal beskæftige sig med synden, når han skal dø. Usikker og uforberedt bliver han, så selv de gode gerninger bliver til synder, og han dør med uvilje.

Når billederne af synden trænger sig på, skal den døende se nådens billede i synden, og det er billedet af Kristus på korset. Når man ser på

dette billede, skal man "tro på, holde sig for øje og ikke tvivle på, at Kristus på korset har taget dine synder fra dig, bærer dem for dig og dræber dem.

Kampen mellem helvede og himlen

Også helvede vokser sig stort, hvis man beskæftiger sig for meget med det. Det sker, fordi djævelen spiller på, at vi ikke ved, hvilken dom Gud fælder over os. Sjælen vil ikke kunne tøjle sin nysgerrighed, men prøve at finde ud af, om den er bestemt til frelse eller ej. Det er djævelens listigste kunst og magt, for når han får sjælen til at kræve et tegn på Guds vilje, sætter den døende sig til doms over Gud. Og når den døende ikke får noget at vide, vil hadet til Gud blusse op. Derfor er det at beskæftige sig med tanken om sin forudbestemmelse at befinde sig i helvede.

Slip det, siger Luther, og se himlen bag helvede. Det gør man ved at lade Gud være Gud, og se den himmelske skikkelse for sit indre blik: "Kristus, der for din skyld er nedfaret til helvede og var forladt af Gud, som én, der er evigt fordømt, da han på korset sagde: Min Gud! min Gud! Hvorfor har du forladt mig? Se, i det billede er dit helvede overvundet og din uvisse forudbestemmelse gjort sikker. "Søg blot dig selv i Kristus og ikke i dig selv, så vil du evigt finde dig selv i ham."

Luther understreger, at ingen kristen skal frygte for at være alene i dødens stund, for sakramenterne er et vidnesbyrd om, at mange øjne ser på den døende. Her opregner Luther ikke kun Guds og Kristi øjne, men også "de kære engle, de hellige og alle kristne". Det er kærlighedens værk, der virkeliggør de helliges fællesskab og giver den kristne mod til at dø. Alt det er store tegn, og hvem kan tro det, spørger han. Nej, det er ikke let, når man står på tærsklen til det ukendte, og Luther minder os endnu en gang om, at det ikke handler om, hvad vi selv kan præstere, men om Guds gerninger,

som er større, end vi kan fatte.

Giv døden en plads i livet

Skal vi blive ved med at jagte den jordske udødelighed? Ikke alene koster det penge at komme igennem en livsforlængende behandling, som ofte er eksperimentel og smertefuld - det koster også nærvær og en kærlig afsked med livet og de pårørende, fordi skuffelsen og fortvivlelsen over, at det alligevel ikke lykkes, fylder den sidste tid. For en del år siden lavede jeg en retræte om kunsten at dø og brugte Luthers sermon som udgangspunkt. Det var ikke nogen succes. Det viste mig, at det ikke alene er et ømtåleligt emne at beskæftige sig med, men at det kræver et kæmpe forarbejde. Jeg ved ikke, om det stadig er sådan. Måske er tiden ved at være moden til at tage fat i det igen.

Man kunne fx lave studiegrupper, hvor deltagerne talte om og delte de erfaringer og tanker, de måtte have om døden og inddrog Luthers sermon. Det kaldes i den kristne spiritualitet for via positiva, den positive vej, hvor vi bruger ord og billeder for at komme nærmere Gud.

Den kontemplative bøn, som eksempelvis centrerende bøn, er en anden måde at forberede sig til at dø på. Den har som mål at gøre den mediterende så stille, at man kan være i Guds nærvær. Det betyder, at man over sig i at slippe alle tanker, følelser og forstyrrelser, der måtte komme fra omverdenen. Centrerende bøn kunne set i dét lys være et redskab til at give slip på dødsangsten og fokusere sig på mødet med døden, sådan at man er godt forberedt, når den en dag kommer.

Møde i Samara

Der var en købmand i Bagdad. Han sendte sin tjener på basaren. Tjeneren vendte hurtigt tilbage ligbleg i ansigtet, med rystende knæ og med bævende stemme, sagde han: "O, herre, på markedspladsen var der en kvinde der skubbede til mig, og da jeg vendte mig om, så jeg døden stå ved en af boderne. Han så på mig og lavede truende fagter. O, herre, vær venlig, at låne mig din hest, jeg må flygte. Jeg vil gemme mig i Samara, der vil døden ikke kunne finde mig". Købmanden havde medlidenhed med sin tjener og lånte ham hesten. Snart var der kun en støvsky tilbage at se efter rytteren og hesten. Nogen tid senere gik købmanden selv hen til basaren, og han så også døden stå i menneskemængden. "Hvorfor forskrækkede du min tjener i morges med truende fagter"? spurgte købmanden døden. "Hvordan det"? svarede han. Jeg truede ham overhovedet ikke, jeg blev blot så overrasket over, at se ham her. Jeg har nemlig en aftale med ham i Samara i aften".

Fra: W. Somerset Maugham's: Death speaks, døden taler.

Det høres ofte, at vi i Danmark skal “vækste os ud af krisen” med “en bæredygtig udvikling”, og vi skal undgå at “blive sat tilbage til stenalderniveau”. På tysk hedder bæredygtighed ‘nachhaltigkeit’, det vil sige noget med ‘at holde igen’. Sarah Lodberg har ladet sig inspirere af den tyske tilgang til vækst og kommer med et bud på et samfund, hvor vi skal arbejde og forbruge mindre og være mere sammen.

Er vækst vejen til samfundets død?

AF SARAH LODBERG
Cand.theol. og landssekretær i DKG

Undersøgelser viser, at selvom gennemsnitsindkomsten i den vestlige verden er steget stødt siden 1970'erne er følelsen af tilfredshed gået i modsat retning. Depression, stigende pilleindtag og stress ses som konsekvens af denne udvikling. Dette til trods bliver der stadig talt om økonomisk vækst, og i modsætning hertil spørger modvækstøkonomien, hvornår er vi vækstet nok?

Det er især neoliberale økonomer, der taler for stigende vækst som en nødvendighed. Økonomer, som politikerne lytter opmærksomt til. Og for flertallet ses en vellykket vækst i et stødt stigende BNP. Vækst er nutidens mantra nummer ét. Spørgsmålet er, hvordan tanken om uendelig vækst på endelig plads kan fortsætte med at gå sin sejrsgang hen over det meste af

jorden. For er det ikke direkte forkert at forestille sig, at mennesker kan producere uendelig vækst af begrænsede ressourcer?

Postwachstum og modvækst-økonomi

Postwachstum-bevægelsen hører til inden for kategorien af europæiske ‘modvækstøkonomier’, det vil sige økonomiske teorier, der grundlæggende mener, at den klassiske økonomi for lang tid siden glemte almindelige fysiske mål og i stedet koncentrerede sig om værdi. Modvækstøkonomier spørger blandt andet, om det er sandt, at mennesket altid vil have mere. Det fremherskende økonomiske menneskesyn (homo economicus) har historisk været (og er vel sagtens stadig), at mennesket altid higer efter mere; Vi vil have mere i løn og flere

tekniske apparater – helst med fjernbetjening! (En tysk undersøgelse viste, at en tysk husstand i gennemsnit besidder 50.000 genstande, heraf 5 apparater med fjernbetjening.) Modvækstøkonomiens udgangspunkt synes at være den tese, at vi som mennesker ikke længere ved, om vi arbejder for at kunne forbruge, eller om vi forbruger for at kunne arbejde.

Det hører med til begrebet vækst, at det er noget, der er konstant stigende. Vækst er aldrig noget negativt. Det er per definition et positivt begreb, der indebærer at noget vokser og vokser... og vokser. I alle andre sammenhænge ville et fænomen, der konstant vokser være noget lig et monster.

Modvækstøkonomiens økonomer er derimod fortalere for at se økonomien som en organisme. Dermed forstås, at ligesom en plante i et øko-

”

I alle andre sammenhænge ville et fænomen, der konstant vokser være noget lig et monster.

system spirer og vokser op, så hører det samtidig med til biologisk vækst, at planten forfalder igen. På det akademiske område kendes modvækst-økonomernes disciplin derfor under navnet økologisk økonomi.

Egen tid, håndværksmæssige kompetencer og relationer

Den tyske økologiske økonom Niko Paech synes at være den mest radikale modvækst-økonom, idet han ikke bare teoretiserer om emnet, men rent faktisk også forsøger at udleve sine teorier. Paech anerkender, at det moderne menneske ofte bor i byer. Men i kampen mod det moderne menneskes materielle overflod ønsker Paech et større fokus på kreativitet. Herunder vægter han egen tid, håndværksmæssige kompetencer og sociale relationer.

Overbevisningen om at det moderne menneske skal have mere egen tid udspringer af det faktum, at jo mere travlt vi har, jo hurtigere løsninger vælger vi, og disse hurtige løsninger sviner generelt set mere; fast food kommer som oftest i overdreven emballage. Teknikken skal virke nu og her. Bilen vælges frem for at gå. Har man god tid, er der ifl. Paech større sandsynlighed for at man selv laver maden, lader teknikken ligge og i stedet går sig en tur og måske cykler på arbejde.

Fokus på håndværksmæssige kompetencer er ud fra idéen om, at når man kan forlænge sine materielle tings levetid, så forbruger man også mindre. I forlængelse heraf er sociale relationer afgørende i den forstand, at man kan låne værktøj af hinanden, så hver enkelt husholdning ikke behøver en græsslåmaskine eller en borema-

skine (undersøgelser har vist at hver indkøbt boremaskine i gennemsnit bruges 20 min!) Naboskab er derfor afgørende i Paechs modvækstteori.

Mindre arbejde = mindre forbrug

Paech går skridtet videre og opfordrer det moderne menneske til at have som mål at arbejde på deltid. Det gør han ud fra overbevisningen, at når man arbejder mindre, forbruger man også mindre, idet man er nødt til at ned-sætte sit forbrug efter sin indkomst. Samtidig har man på halv tid mere tid til at reparere genstande, dyrke jord eller købe regionalt og pleje sociale relationer.

Det er Paechs overbevisning, at for de fleste moderne mennesker vil en livsstil som kort beskrevet ovenfor føre til større tilfredsstillelse for det

”

Modvækstøkonomiens påstand er,
at vi ikke længere ved,
om vi arbejder for at kunne forbruge,
eller om vi forbruger for at kunne arbejde.

Modvækstbevægelser

Postwachstum, Decroissance, MODvækst er eksempler på modvækstbevægelser.

Fælles for de europæiske modvækstbevægelser er, at de alle mener, at den klassiske økonomi for lang tid siden glemte almindelige fysiske mål og i stedet koncentrerede sig om værdi. Med dette syn er den klassiske økonomi ifølge modvækstbevægelserne med til at skævvride et samfunds, og dermed menneskers, sunde balance, økonomisk såvel som menneskeligt set.

Til videre læsning:

- www.postwachstum.de
- Paech, Niko, *Befreiung vom Überfluss: Auf dem Weg in die Postwachstumsökonomie*, München, 2012
- Jensen, Ole, *På kant med klodens klima : Om behovet for ændret natursyn*, Frederiksberg, 2001

moderne (ulykkelige, stressede) mennesker, idet et liv med mindre forbrug og mere tid virker meningsfuldt for de fleste.

Men der skal stadig en mental revolution til, ifølge Paech. For mennesket er et socialt væsen og forbrug er også noget socialt: vi vil have det samme som vores nabo, for der er prestige og et socialt tilhørsforhold i den måde, vi som mennesker bruger vores penge på.

Inden for den økologiske økonomi er der uenighed om, hvorvidt man ønsker en samfundsøkonomi med decideret minus-vækst – et fy-ord inden for den klassiske neoliberale økonomi. Hvilket også synes en væsentlig faktor for at den økologiske økonomi ikke anerkendes af den neoliberale. Men i modsætning til den klassiske neoliberale økonomi anerkender den økologiske økonomi, at der er grænser for vækst, og at der skal gøres noget – og det handler om at begynde med sig selv.

K.E. Løgstrup maner til ansvar

Den aarhusianske skabelsesteolog K. E. Løgstrup pointerede, at mennesket er indfældet i Guds natur. Med det mener Løgstrup, at menneskets skæbne ikke kan adskilles fra universets skæbne. For teologisk forstået opfatter Løgstrup både universet og mennesket som skabt. Heri ligger en forståelse af, at universet må betragtes som menneskers ophav. Den økologiske økonomi og Løgstrup er så at sige enige om, at vi som mennesker er nødt til at passe på jorden, men begrundelsen herfor er forskellig. Den økologiske økonomi synes at gå frem efter et rationelt argument, der lyder, at hvis ikke vi begynder at værne om jorden slipper dens ressourcer helt enkelt op. Emnet forbrug blev allerede bragt op for mere end 40 år siden, da rapporten Grænser for vækst (Limits to Growth) blev udgivet i 1972. Rapporten bar undertitlen En rapport til Romklubbens projekt vedrørende menneskeheds

truede situation. Rapportens forfatter råbte allerede dengang vagt i gevær over den eksponentielle udvikling, de så, fandt sted med hensyn til verdens forbrug af råvarer.

Den økologiske økonomis henvisninger til jordens naturknappe ressourcer fremgår som en kendsgerning i Løgstrups teologiske argumentation. Men afgørende for Løgstrup bliver spørgsmålet om ansvar.

Det er en almindelig opfattelse, at når man har viden, har man også magt – og så har man også et ansvar. Spørgsmålet er, om man som kristen har et særligt ansvar for at værne om naturen, når det betragtes som Guds skaberværk? I sit senere forfatterskab udtrykker Løgstrup, at den kristne – i kraft af idéen om skabelse – har et særligt ansvar for at værne om Guds natur. Det åbne spørgsmål bliver så, hvordan dette særlige ansvar udleveres bedst.

På baggrund af ovenstående ses det, at den økologiske økonomi og skabelsesteologien har samme endemål trods forskellige måder at nå dertil.

Fejludlægning af et brutalt (kristent) natursyn

Historisk er kristendommen blevet beskyldt for at legitimere et brutalt natursyn. For at lægge afstand til et græsk panteistisk natursyn, er der traditionelt i kristendommen blevet lagt vægt på at en adskillelse mellem Gud som skaber og det skabte. Især mennesket har fået en særstilling.

Dette kombineret med en afhelligelse af naturen er blevet opfattet som kristendommens carte blanche til brutalt at udnytte naturen. Men som flere nyere skabelsesteologer skriver, blandt andre Ole Jensen, er det en fejludlægning, der har medført en decideret fejludvikling i både tænkemåde og natursyn. Men hvad gør idéen om konstant vækst egentlig ved synet på skabelse?

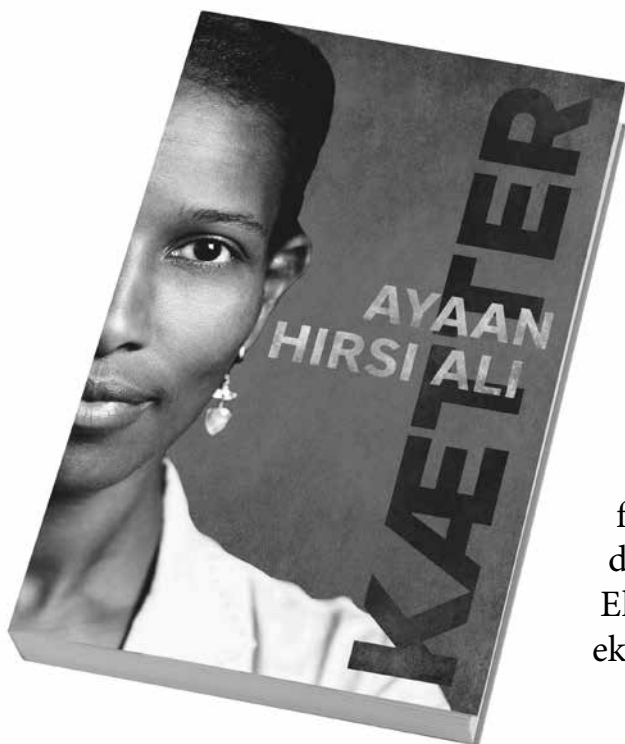
Skabelse er en handling foretaget

af Gud. I bibelsk forstand skaber Gud, og så bliver det menneskets opgave at passe på skabningen. Mennesket skal så at sige passe og værne om Guds skabning, som det kan læses ud af skabelsesberetningen. Det er ikke op til mennesket hverken at udnytte eller skabe vækst. Man kan måske ligefrem hævde, at en (kontekstuel) genlæsning af de bibelske skrifter kræver, at der er balance i tingene, og at mennesket er gartneren, der passer og plejer skaberværket.

Mådehold

På tysk hedder bæredygtighed 'Nachhaltigkeit', det vil sige noget med 'at holde igen'. I Danmark har vi en talemåde i retning af "bæredygtig udvikling" og at vi skal "vækste os ud af krisen" eller opfinde nye energibesparende apparater, som løser alle klimaproblemer og det høres tit, at "vi endelig ikke skal tilbage til stenalderniveau". Det mener jeg heller ikke, at vi skal. Men jeg mener, at de økologiske økonomer har ret i, at vores samfundstænkning, og dermed os som mennesker, ville have gavn af, at vi i den økonomiske beregning medregnede lykke og mening som legitime begreber i den økonomiske samfundstænkning. Jeg tror heller ikke, at vi som mennesker oplever rigtig fred, før vi beslutter os for at "mindre er mere". Den indstilling lukker for en forbrugsjagt, der er umulig at stille tilfreds og åbner for, at man kan være mere til stede, der, hvor man er.

Dele af artiklen er bragt i CuraMags augustudgave 2014.

Anmeldelse: Jeg vil gerne tage imod Ayaan Hirsi Alis udstrakte hånd og være med til at fastholde, at muslimsk tro og frihedsrettigheder må og kan forenes, skriver sognepræst Anne Ehlers i denne anmeldelse af den kontroversielle eks-muslims seneste bog.

En udstrakt hånd fra en (slet ikke så kættersk) kætter

AF ANNE EHLERS
Sognepræst

Det var først ved anden gennemlæsning af *Kætter*, at jeg så Ayaan Hirsi Ali's udstrakte hånd. Hun rækker sin hånd ud til folk, der vil gå med i overvejelser af, hvordan islam kan reformeres: "I dag er der mange dissidenter, der udfordrer islam – både tidligere muslimer og reformatorer – men Vesten enten ignorerer dem eller afviser dem som "ikke repræsentative". Det er en alvorlig fejltagelse" (s.243). Da jeg fik øje på dette gennemgående perspektiv i bogen, blev *Kætter* for mig et helt

nødvendigt bidrag til overvejelserne af, hvad vi dog skal stille op med en religion, der i vor tid næsten ikke kan andet end forbindes med de værste tænkelige grusomheder.

Vidnesbyrd der kan misbruges

Ganske vist fremgår det tydeligt af bogens bagside, at forfatteren udfordrer såvel muslimer som ikke-muslimer (hun taler om vesterlændinge) til en nødvendig debat om en fredelig modernisering af islam. Men dens indhold rummer en del flere eksem-

pler på grufulde hændelser begået i islams navn end på nye fortolkninger af islam. For Hirsi Ali's bog er måske i højere grad et personligt vidnesbyrd om erfarede uhyrligheder, end den er akademiske analyser af betingelser for nutidig muslimsk selvkritik. Og jeg tror, at bogen på grund af alle de grusomme eksempler desværre kan misbruges til forsimplede argumenter for totale afvisninger af islam og al dens væsen. Og det er en stor skam, for det er at svinge bogens anliggende.

Tre veje at gå

På trods af adskillige henvisninger til, hvordan Koran og tradition (hadith og sunna) tilskynder til destruktion og vold, og på trods af hendes egen smertefulde historie med islam, formår Hirsi Ali nemlig at pege på de tre veje, der er at gå i vor tid:

- Man kan tilslutte sig politisk islam, og uanset graden af vold falder den position inden for et totalitært verdensbillede, der nødvendigvis indebærer undertrykkelse af basale menneskerettigheder.

- Man kan fuldstændig afvise og forlade islam, som hun selv har gjort, fordi islam for hende er uløseligt forbundet med så megen gru og forstillelse, at hun ikke kan forene det med sin nuværende tilværelse.

- Eller med hendes ord: ”Jeg mener, der er en tredje mulighed. Men det forudsætter, at vi anerkender, at islamisk ekstremisme er rodfæstet i selve islam. En forståelse af, hvorfor det forholder sig sådan er nøglen til at finde den tredje vej. En vej, der gør det muligt at vælge andet end frafald eller terror... Et valg, der på en eller anden måde kan forsone troen med den moderne verdens vigtigste principper: Trosfrihed, tolerance over for forskelligheder, lighed mellem kønnene og et fokus på livet før døden”. Muslimer ”er nødt til at engagere sig i en kritisk vurdering af kernen i islam” (s. 67f.).

Behov for reform og nytolkning

Hirsi Ali peger således på fem temaer, der til sammen udgør den kerne, der skal reformeres grundlæggende: 1.

Bogstavtro koranlæsning og Muhammeds ufejlbarlighed. 2. Fokus på livet efter døden. 3. Sharia, som er udledt af Koranen, hadith og senere juridisk tradition. 4. Enkeltpersoners ret til at påbyde det rette og forbyde det forkastelige (for mig at se drejer dette sig om autoritetsspørgsmålet). 5. Opfordring til jihad, hellig krig.

Disse fem temaer (opstilles på s. 38 og s. 256) disponerer bogens fem midterste kapitler, som indeholder beskrivelser af forfærdende handlinger i islams navn. Efter min mening har hun fuldstændig ret i, at samtlige fem kerneområder må og skal underlægges en gennemgribende nytolkning. I bestræbelsen herpå skelner hun mellem Mekka- og Medina-islam (blandt andet s. 25ff), hvor førstnævnte henviser til de suraer i Koranen, der ifølge traditionen er åbenbaret for Muhammeds udvandring til byen Medina, og hvis indhold primært er åndeligt og socialetisk, mens Medina-suraerne rummer love og straffe, opfordringer til krig og derfor kan siges at udgøre et udgangspunkt for politisk islam.

En ikke særlig kættersk kætter

Et relevant forslag - og denne sontring er kendt stof i muslimsk selvkritik, blandt andet hos hendes landsmand Mahmoud Mohamed Taha, der skrev bogen *Second Message of Islam*, netop med fokus på Mekka-suraernes andet åndelige, religiøse budskab - og som blev henrettet i 1985 på grund af sin ”kætterske” fortolkning af islam (ja, uhyrligheder i islams navn er mange!).

I det hele taget findes der en stor og rig flok af lærde, reflekterede, traditionskritiske muslimske tænkere, som Hirsi Ali kan tage fat i og medvirke til, kommer frem i lyset. For hun er faktisk slet ikke særligt kontroversiel eller ”kættersk” med sit ønske om en grundlæggende reformation af centrale islamiske doktriner. Hun vandrer sammen med muslimer (og ikke-muslimer), der ad filosofiske, teologiske, åndelige veje søger og arbejder for, at gudstro har at gøre med eksistens og opbyggelighed og ånd.

Derfor vil det være så glædeligt, hvis hendes næste bog kunne være en præsentation af eksempler på muslimsk tænkning, der arbejder med at forene tro og modernitet, religion og frihedsrettigheder. Jeg vil gerne tage imod hendes udstrakte hånd og være med til at fastholde, at muslimsk tro og frihedsrettigheder må og kan forenes.

(Anmeldelsen er tidl. bragt i Dansk Kirketidende nr. 6/2015, 167. årg.)

Ayaan Ali Hirsi:
Kætter
Gads Forlag, 2015

Meditation over Nattens perle

AF LENE SKOVMARK

Åndelig vejleder og præst

Tag fat om den sorte perle i kristuskransen. Mærk, hvordan den bliver varm mellem fingrene. Sådan er det også med mørket i vores liv - der opstår en vis fortrolighed, når vi favner det.

Sid et øjeblik med perlen, bliv stille og mærk efter, hvilken følelse eller tanker, der umiddelbart kommer til dig.

Uanset hvad der melder sig - er det rummet i perlen. Her er plads til død, angst, fortvivelse, sorg og følelse af gudsforladthed. Den dybe krise er en del af livet og af Guds førelse. Nattens perle kommer først, når du har gået et godt stykke på troens vandring i følgeskab med Jesus. Efter at du har oplevet glæden og bekymringsløsheden og er blevet forankret i Guds kærlighed. Løft blikket og se, at de andre perler stadig er der!

Nattens perle præsenterer sjælens mørke nat, som er beskrevet hos de kristne mystikere (eks. Johannes af Korset). Det rummer en erfaring af, at Gud trækker sig tilbage for at troen må renses for falske og begrænsede forestillinger om Gud. Det er egoets og begærts død. Hvor du står nøgen over for Gud i ren tillid. Hvor du bliver centreret i dit sande selv.

Nattens perle er tomhedens perle, kenosis (udtømming, red). Den minder om, at Jesus udtømte sig selv, gav afkald på at være Gud lig og blev lydig til døden. Som et hvedekorn blev Jesus lagt i jorden for at dø og opstå på ny.

Hvedekornets lov gælder for den, der følger Jesus. Du må miste dit liv. Afdø fra dig selv for at dit liv kan bære frugt. Mørket kan også betegne nattens hvile eller mørket i livmoderen. Der er forvandling, der kun sker i mørket. Hvedekornet skal opløses i mulmet under mulden - nyt liv spirer frem. Bliv stille og tænk efter: hvad skal overgives og dø for at noget nyt kan opstå?

Gud har ikke forladt dig. Troens flamme blafrer i mørket. En gryende indsigt i, hvem Gud er, og hvem du selv er, vokser frem. Natten er dit lys. Jesus var i natten for dig: 'Min Gud, min Gud, hvorfor har du forladt mig?' Og han er der med dig, nu.

Giv på en udånding slip: 'i dine hænder betror jeg min ånd.'

